

De Franse Nederlanden in Nederlandstalige periodieken, 1919-1945¹

Michiel NUYTTENS

Binnen de Noordfranse regio is de regionalistische beweging, sinds haar ontstaan omstreeks 1850, nooit uitgegroeid boven het niveau van een randverschijnsel. Ze werd slechts gedragen door een handvol mensen, die geen enkel gewicht in de schaal konden leggen wanneer het aankwam op het bewust verdedigen van de taal en cultuur. De vele tienduizenden mensen die, omwille van hun zeer geringe scholingsgraad, en „geholpen” door het isolement waarin de streek lange tijd vertoefde, van nature uit trouw bleven aan de oude aard en taal, vonden uiteindelijk nog in de lokale kerkelijke autoriteiten hun meest invloedrijke en efficiënte beschermheren. Bovendien werd binnen die regionalistische beweging, tot aan de Eerste Wereldoorlog, een monopoliepositie uitgeoefend door het in 1853 opgerichte Comité flamand de France, dat zich hoofdzakelijk als een historisch genootschap heeft gedragen; het telde hooguit enkele honderden leden, die het daarenboven niet steeds eens konden worden over doel en middelen, omdat ze ook verdeeld waren op politiek gebied.

Over een aantal essentiële punten waren de regionalisten het evenwel roerend eens: zo waren ze op de eerste plaats vurige Franse patriotten; herhaaldelijk werd benadrukt — en daarmee zaten ze op eenzelfde golflengte als andere regionalistische bewegingen in het land — dat de liefde voor de eigen regio, het kleine vaderland, ondergeschikt was aan en in functie stond van de liefde voor het grote vaderland, Frankrijk; logisch gevolg daarvan was dat buitenlandse inmenging helemaal niet op prijs werd gesteld. Heel specifiek voor de Noordfranse regio kan worden gewezen op een soort immanente vrees voor het pangermanisme, die reëel aanwezig was sinds de Frans-Duitse oorlog van 1870 en die de contacten van Frans-Vlaanderen met Vlaanderen en Nederland (en zeker met Duitsland) enigszins heeft gehypothekerd.

1. Binnen het kader van het BTK-project „Werkgroep Archiefstudie van de Franse Nederlanden” (1980-1981) werd, onder leiding van de auteur van deze bijdrage, door Nadya De Beule en Roza Matthijs onderzoek verricht naar sporen over de Franse Nederlanden in Nederlandstalige periodieken die deel uitmaken van het bestand van de universiteitsbibliotheek te Gent; aangevuld met eigen opzoekingen van de auteur, geeft deze bijdrage enkele resultaten weer van dit BTK-project. Het spreekt vanzelf dat — gezien het beperkte kader waarbinnen moest worden gewerkt — dit onderzoek niet op absolute volledigheid kan bogen en dat verdere opzoekingen dus wenselijk zouden zijn. Het valt hoe dan ook te betreuren dat het project niet kon worden verlengd, waardoor de finale fase, met name het uitwerken en publiceren van de resultaten, tot nu toe slechts erg gedeeltelijk kon worden verwezenlijkt.

Toch zijn de contacten sedert de afscheiding van het gebied bij de vrede van Nijmegen (1678) nooit helemaal afgebroken. Zo is er ook vanuit de ontlukkende Vlaamse beweging in België enige aandacht naar uitgegaan. Hoewel een studie van die contacten een nog meer fundamentele aanpak vereist, kan toch zonder overdrijving worden gesteld dat we ook hier hooguit met een randverschijnsel te maken hebben. Dit wordt alvast bevestigd door een onderzoek dat werd ingesteld naar de belangstelling voor de Franse Nederlanden in Nederlandstalige periodieken tot 1918, waarvan de resultaten worden gepubliceerd in het jaarboek *De Franse Nederlanden*.

De bedoeling van deze bijdrage is dit onderzoek door te trekken voor de periode 1919-1945. Het was een boeiende uitdaging, temeer omdat we nu te maken hadden met twee verstevigde polen : enerzijds een vrij krachtig regionalistisch reviel in de Franse Nederlanden, en anderzijds een zich verder ontplooiende Vlaamse beweging in België ; daarnaast zou ook de Groot-Nederlandse beweging gestadig aandacht voor het gebied blijven betonen. Heel even leek het er evenwel op dat de Eerste Wereldoorlog onoverbrugbare kloven had geslagen : de patriottische roes in Frankrijk en de misstappen die waren begaan door de activisten — enkelen hadden ook in Frans-Vlaanderen, door de beweging Pro Westlandia, een kwalijk geurtje nagelaten — waren niet van die aard dat de bressen spoedig werden gedicht en een toenadering van de Franse Nederlanden met Vlaanderen of Nederland werd bevorderd. Maar dat niet alle bruggen waren opgeblazen, bewijst de in 1917 door André Mabille de Poncheville opgerichte vereniging „ Amitié de France et de Flandre ”, die ook na de oorlog verder bleef bestaan. De Poncheville zou een eigen bescheiden rol spelen binnen het regionalistisch reviel in de Franse Nederlanden en kan op die manier in zekere zin worden beschouwd als de levende band bij de hernieuwde contacten. Onmiddellijk na de Eerste Wereldoorlog speelden de echt belangrijke zaken zich evenwel af op het diplomatieke vlak, en daar hadden noch Groot-Nederlanders, noch flaminganten, noch Frans-Vlaamse regionalisten ook maar iets in de pap te brokken².

1. Twee uitschieters : Neerlandia en De Toerist/Toerisme

Hoewel gegevens werden verzameld voor 23 periodieken die in de periode 1919-1945 af en toe aandacht aan de Franse Nederlanden hebben besteed, zijn er toch twee onmiskenbare uitschieters, met name *Neerlandia* en *De Toerist/Toerisme*. Vandaar dat ze hier apart worden behandeld.

2. Zie in dat opzicht E. DEFOORT, *Franse diplomatieke rapporten, 1918-1919*. In : *De Franse Nederlanden*, III, 1978, p. 174-192.

a. *Neerlandia*

Ook bij de periodieken die vóór 1918 belangstelling betoonden voor de Franse Nederlanden, was *Neerlandia* een van de grote uitschieters ; het was overigens grotendeels onder impuls van het Algemeen Nederlands Verbond dat om en rond de eeuwwisseling een vernieuwde belangstelling voor de Franse Nederlanden was ontstaan. Het A.N.V. volgde gedurende de oorlogsjaren een strikt neutrale koers ; zo distantieerde het zich van de oprichting van de Dietsche Bond te Utrecht, terwijl W.J.L. Van Es voor zijn radicale ideeën een nieuw klankbord vond in het blad *Dietsche Stemmen*. Deze ideeën werden door de oorlogsomstandigheden nochtans niet uitgebannen, wel integendeel : in de eerste substantiële bijdrage die na de oorlog in *Neerlandia* aan de Franse Nederlanden werd gewijd, met name een reeks reisverslagen vanaf september 1923, van de hand van H.G.C. Cohen Stuart, was opnieuw de idee aanwezig dat het ontvolkte noorden van Frankrijk kon dienen als afzetgebied voor overvloedige werkkrachten³.

Uit deze eerste bijdragen blijkt ook dat het A.N.V. van meet af aan kennis had van het regionalistisch reveil dat zich op dat ogenblik in de Franse Nederlanden manifesteerde, maar van hechte contacten was absoluut nog geen sprake ; de reis van Cohen Stuart was in de letterlijke betekenis van het woord een „verkenningstocht”. Kort daarop kwam Van Es zelf, die op dat ogenblik in China verbleef, opnieuw aan het woord ; in een bijdrage getiteld „De toekomst van het regionalisme”⁴ deed hij een oproep tot de Frans-Vlaamingen om zich te verenigen met andere minderheidsgroepen zoals de Basken en Bretoenen, en wees hij erop dat zij, als nationale minderheid, de steun van de Volkenbond konden invoeren. Deze oproep klonk evenwel erg voorbarig, aangezien de Frans-Vlaamse regionalisten over geen representatieve vertegenwoordigers beschikten en nog minder over een concreet en uniform eisenprogramma. In 1923-’24 was het regionalistisch reveil in het gebied in volle ontwikkeling en zelfs voor de geïnteresseerde buitenstaander was het vermoedelijk niet zo eenvoudig om deze evolutie op de voet te volgen.

Neerlandia deed zijn best om zijn lezers geregeld op de hoogte te houden van deze ontwikkelingen, zo in juni en oktober 1924 en in april 1925⁵. Daaruit

3. Zie *Verkenningstocht door Vlaanderen en Noord-Frankrijk door H.G.C. Cohen Stuart*. In : *De Franse Nederlanden*, X, 1985, p. 270-293. Het thema van de Vlaamse levensruimte zou nog tot en met de oorlogsjaren opgang maken, o.a. in een in 1941 verschenen brochure „Vlaamsche boerenkolonies in Frankrijk” (cf. *De Vlag*, III, april 1941, nr. 9).

4. *Neerlandia*, XXVIII, februari 1924, p. 18-20.

5. Vermelden we hier dat een bijdrage over het gebied van J. Domela Nieuwenhuis Nyegaard zou geweigerd zijn voor het gedenkboek van het ANV ; ze zou in 1924 verschijnen in het blad *Vragen van de Dag*.

blijkt al dat de absolute voorkeur van het A.N.V. uitging naar de Vlaamse studiekringen, waaruit later het Vlaams Verbond van Frankrijk zou ontstaan. In oktober 1925 werd meegedeeld dat het A.N.V., door bemiddeling van J.N. Pattist, poogde nieuwe contactpunten te zoeken in Frans-Vlaanderen. Pattist had o.a. een ontmoeting met Antoine Lescroart, die het studieblad *De Vlaamse Stemme in Frankrijk* leidde en hem om financiële steun vroeg⁶. Met de aanstelling van Jean-Marie Gantois als nieuwe vertegenwoordiger van het A.N.V. in Frans-Vlaanderen⁷ leken de contacten definitief bestendig en kwamen ze in een stroomversnelling terecht.

Het A.N.V. verleende dus financiële en morele steun aan de meest actieve fractie van het Frans-Vlaamse regionalisme, maar beseftte tegelijk heel goed dat het lot van de streek uiteindelijk in handen lag van de politieke mandarijnen in Parijs. Vandaar dat in februari 1927 gunstig werd gereageerd op een presidentieel besluit van 23 juli 1926, waardoor het Nederlands als tweede taal kon worden aanvaard bij de mondelinge proeven tot het verkrijgen van het baccalaureaat; daardoor werd het o.m. mogelijk dat aan de „Facultés Catholiques” te Rijsel, door toedoen van Camille Looten, een leerstoel Nederlands werd opgericht⁸. In maart 1927 verheugde het A.N.V. zich ook over de naamverandering van de Vlaamse studiekringen, die van „Union des Cercles Flamands de France” werden omgedoopt in „Vlaamsch Verbond van Frankrijk”⁹. Ongetwijfeld beseftte het A.N.V. dat het hier om meer dan een loutere naamverandering ging en dat haar vertegenwoordiger, J.-M. Gantois, de beweging resoluut op bredere paden wilde voeren. Anderzijds mochten toch geen valse verwachtingen worden gekoesterd: in juni 1927 benadrukte *Neerlandia* dat de beweging in Noord-Frankrijk van zuiver culturele aard was.

De volgende jaren werden in *Neerlandia* nog geregeld nieuwe initiatieven van het A.N.V. m.b.t. de Franse Nederlanden kenbaar gemaakt: in juli 1927 een akkoord met de heropgerichte beweging Pro Westlandia om geregeld boeken te sturen naar het gebied; in januari 1928 financiële steun aan het blad *Le Befroi de Flandre*; in juni 1928 een studie van het taalgebied door de taalgrensc commissie van de Groep Vlaanderen, waarbij ook Frans-Vlaanderen zou betrokken worden; steun aan de in 1929 ontstane bladen *De Torrewachter* en *Le Lion de Flandre*; in de loop van 1929 werd ook enkele keren geld ingezameld voor de bescherming van de molens in Frans-Vlaanderen. Dit alles neemt niet weg dat *Neerlandia* zich wel degelijk bewust was van de enorme vervreemding die er bestond tussen Nederland en Frans-Vlaanderen; een artikel geti-

6. *Neerlandia*, XXIX, november 1925, p. 177-178.

7. De vroegere vertegenwoordiger was de priester Emiel Descamps, maar na de Eerste Wereldoorlog speelde die geen rol van betekenis meer.

8. Cfr. M. NUYTTENS, *Camille Looten (1855-1941). Priester, wetenschapsman en Frans-Vlaams regionalist*, Leuven, 1981, p. 190.

9. *ID.*, o.c., p. 191-192.

teld „Jammerlijke vervreemding”, verschenen in oktober 1929, is daarvan een treffende illustratie. Het is zeer de vraag hoeveel invloed nog uitging van een figuur als Van Es, die zich amechtig bleef vastklampen aan zijn oude ideeën ; zo pleitte hij ook nog in 1930 voor het openen van een krediet voor een onderzoek naar de emigratie van Noord- en Zuidnederlanders, in het bijzonder naar Frankrijk. Merken we hierbij op dat *Neerlandia* ook heel wat aandacht heeft besteed aan Hollandse kolonies in Noord-Frankrijk — in het bijzonder de protestantse gemeente te Roubaix —, maar tot een hechte samenwerking tussen die kolonies en de regionalistische beweging is het nooit gekomen. Het A.N.V., dat in de loop van 1930 wel uitvoerig aandachtig besteedde aan de viering van Looten en de herdenking van Gezelle in Frans-Vlaanderen, bleef intussen de evolutie volgen met een enigszins kritische blik.

Naast de bewust erkende vervreemding lag toch ook een stuk onbegrip aan de basis van de kritische houding die in *Neerlandia* naar voren kwam. Zo komt het wat onredelijk over wanneer het blad er in januari 1931 zijn beklag over doet dat de veranderingen in het gebied veel te langzaam gebeurden ; en ronduit onbegrijpelijk is de beslissing van het A.N.V. van mei 1931 om financiële steun te weigeren aan *Le Lion de Flandre*, maar die enkel toe te kennen aan *De Torrewachter*, omdat dit blad in het Vlaams was gesteld¹⁰. Klaarblijkelijk wist het A.N.V. op een bepaald ogenblik niet meer zo goed welke richting het nu eigenlijk uit moest. Voelde het zich min of meer klemgereden door J.-M. Gantois, de onbetwiste leider van het Vlaams Verbond, die een breder actieterrain wilde betreden dan zelfs fervente Groot-Nederlanders voor wenselijk achtten¹¹? In november 1932 meldde *Neerlandia* de oprichting van een studie- en adviescommissie voor Frans-Vlaanderen, bestaande uit afgevaardigden van het A.N.V. en het Dietsch Studentenverbond (o.a. Pattist en Van Es), die gegevens moesten verzamelen omtrent land en volk en voorstellen indienen voor een doeltreffende gedragslijn van het A.N.V.

Na een eerste vergadering benadrukte *Neerlandia*, in december 1932, dat de commissie alleen werk wenste te verrichten van zuiver culturele en opvoedkundige aard. Vernieuwende ideeën heeft deze commissie klaarblijkelijk niet uitgewerkt, want wezenlijk nieuwe zaken vallen daarna in *Neerlandia* eigenlijk niet meer op te tekenen : geregeld werd nog over het gebied gepubliceerd, maar dan in de lijn van de traditie ; en het sturen van boeken ging onverminderd door, ook gedurende de oorlogsjaren. In 1942 kreeg Gantois echter niet meer de gevraagde hulp voor *De Torrewachter* ; wel besteedde *Neerlandia* in mei 1942 nog aandacht aan de voordrachtencyclus die Gantois op dat ogenblik in diverse plaatsen hield¹² en in juni 1941 had Van Es ook al een uitvoerige

10. In juni 1931 zou dan wel een subsidie worden toegekend, na toezegging dat in *Le Lion de Flandre* ook Nederlandse artikels zouden worden opgenomen.

11. Voor de actie van J.-M. Gantois, zie E. DEFOORT, *Jean-Marie Gantois in de Vlaamse Beweging in Frankrijk, 1919-1939*. In : *Ons Erfdeel*, XVII, 1974³, p. 683-695.

12. Cfr. *infra*.

bespreking gewijd aan het werk „Nederland in Frankrijk”, dat Gantois had gepubliceerd onder de schuilnaam H. Van Byleveld.

b. De Toerist / Toerisme

De Toerist, — in 1926 gewijzigd in *Toerisme* —, orgaan van de in 1922 opgerichte Vlaamse Toeristenbond, heeft eveneens vanaf het prille begin zeer geregeld aandacht aan de Franse Nederlanden besteed. Niet alleen werden van het begin af aan enkele cultuurhistorische artikels m.b.t. het gebied in het blad opgenomen, maar vooral werden op grote schaal reizen ingericht naar Frans-Vlaanderen, waarvan telkens in het bondsblad melding werd gemaakt. Het is de grote verdienste van de Vlaamse Toeristenbond geweest dat hij aan vele duizenden Vlamingen het gebied de visu heeft leren kennen. Zo bevatten de nummers van 15 april en 15 juni 1923 een breedvoerig uitgewerkt reisplan van de hand van Stan Leurs, dat allicht als model heeft gediend voor vele andere trips. Een stuk nieuwsgierigheid naar het aanschouwen van de schade die de oorlog in de streek had aangericht, was zeker niet vreemd aan het succes van deze reizen. Toch werd op die manier een basis gelegd om een groot aantal mensen gevoelig te maken voor de Frans-Vlaamse problematiek. Daarnaast werden bij gelegenheid ook voordrachten ingericht m.b.t. Frans-Vlaanderen; Jozef Van Overstraeten zou zich ontpoppen als de meest actieve voordrachtgever en reisleider, samen met Stan Leurs en Abraham Hans.

Op 1 augustus 1927 meldde *Toerisme* dat er een consulent was aangesteld voor Frans-Vlaanderen, met name Edmond Gyselinck. Het was een man die over vrij goede contacten beschikte in het gebied, met name met Gaspard Van den Bussche, de uitgever van *Le Beffroi de Flandre*; hij was betrokken bij de pogingen om in 1926 de beweging Pro Westlandia opnieuw op te richten en stichtte in 1928 het zgn. Michiel de Swaenfonds¹³. Vermoedelijk is het dus ook onder zijn impuls geweest dat *Toerisme*, op 15 juli 1929, een speciaal Frans-Vlaanderennummer uitgaf. In een aantal interessante bijdragen werd hierin o.a. aandacht besteed aan het geografisch uitzicht van de streek, de economische bedrijvigheden, zeden en gewoonten en allerhande cultuurhistorische facetten; klaarblijkelijk stond ook hier de bedoeling voorop een ruim publiek in contact te brengen met „een ongekend Vlaanderen”¹⁴. In de tweede helft van 1929 werd G. Van den Driessche uit Tourcoing aangesteld als afgevaardigde van het dagelijks bestuur in Frankrijk¹⁵.

Van deze lijn zijn de V.T.B. en zijn orgaan in de loop der volgende jaren eigenlijk niet meer afgeweken. Opmerkelijk is wel een op 16 oktober 1933 ver-

13. M. NUYTTENS en M. SOMERS, *Een nieuwe kijk op Pro Westlandia*. In: *De Franse Nederlanden*, IX, 1984, p. 57.

14. Zoals overigens de bijdrage van Gyselinck getiteld was.

15. *Toerisme*, IX, I januari 1930, n° 1, p. 28.

schenen kritische noot aan het adres van het Vlaams Verbond van Frankrijk, als zou te veel aandacht worden besteed aan beiaarden en molens, waardoor de echte culturele strijd op de achtergrond geraakte. Werd daarmee impliciet de kaart Gantois getrokken, die overigens op 1 december 1935 als een van de V.T.B.-vertegenwoordigers werd vermeld? Zoveel is zeker, dat een mogelijke nauwere samenwerking met Gantois aanvankelijk geen fundamentele ommekeer heeft meegebracht in houding en activiteiten van de vereniging. Ook gedurende de oorlogsjaren zouden voordrachten en tochten verder doorgang vinden.

Op 29 augustus 1940 stuurde de V.T.B. een brief aan de bevoegde overheden in Frankrijk, met de vraag om bij de heropbouw van verwoeste „Vlaamse” steden Vlaamse ingenieurs en architecten te betrekken, teneinde het Vlaams uitzicht van Frans-Vlaanderen te behouden¹⁶. Maar hoewel aan de zuiver culturele bedoelingen van de V.T.B. niet kan worden getwijfeld, stellen we toch vast dat te exclusief aandacht werd besteed aan Gantois en de zijnen, alsof alleen zij bekommerd zouden zijn geweest om het Vlaamse karakter van de streek. Zoals dat voor *Neerlandia* het geval was, werden ook de lezers van *Toerisme* op de hoogte gehouden van de voordrachten die Gantois in Vlaanderen hield en in kennis gesteld van zijn werk „Nederland in Frankrijk”. Ter gelegenheid van die voordrachten schonk de V.T.B. overigens aan het Vlaams Verbond zijn volledige verzameling uitgaven. De goede relaties met het Vlaams Verbond en de vereniging Zannekin¹⁷ werden nog eens extra benadrukt in het nummer van 16 juli 1942.

2. Tijdschriften met een Frans-Vlaanderennummer

Naast deze twee uitschieters hebben ook andere tijdschriften op een bijzondere manier aan de Franse Nederlanden besteed, met name door het uitbrengen van een speciaal nummer: het gaat om *Ons Volk ontwaakt*, *Gudrun* en *De Vlag*.

a. *Ons Volk ontwaakt*

Voor de oorlog reeds heeft dit in 1911 opgerichte weekblad ruime aandacht aan de Franse Nederlanden besteed, voornamelijk onder impuls van Hilaire Allaëys; centraal daarbij stonden de activiteiten van de groep Pro Westlandia. Toen omstreeks 1926 pogingen werden ondernomen om die groep opnieuw op te richten, was dit voor het tijdschrift de aanleiding om het gebied weer onder de aandacht te brengen. Op 23 januari 1927 verscheen een themanummer

16. *Toerisme*, XIX, I september 1940, n° 10, p. 287.

17. Cfr. *infra*.

over Frans-Vlaanderen, dat o.m. werd aangekondigd in *Ons Vaderland*¹⁸. Vermeldenswaard is een uitgebreide bijdrage van Jan van de Woestijne (pseudoniem voor Hilaire Allaeys) onder de titel „Fransch-Vlaanderen herleeft. De dageraad eener hergeboorte”; het artikel bevatte een kort historisch overzicht van het gebied, een beschrijving van land en volk, een kaart van de taaltoestand en een uitgebreid overzicht van de zgn. taalstrijd, waarbij de vele tekenen van een regionalistisch reveil de toekomst hoopvol tegemoet lieten zien. Verder was het voornamelijk Vital Celen die te gelegener tijd in dit blad een bijdrage schreef over het gebied¹⁹; zijn belangstelling was voornamelijk literair-historisch gericht; interessant is een hulde-artikel dat hij in 1930 schreef aan het adres van kanunnik Looten²⁰.

b. *Gudrun*

Gudrun, het tweemaandelijks tijdschrift van de Dietsche Bond voor Vrouwen en Meisjes Ik Dien, opgericht in 1919, besteedde ook geregeld aandacht aan de Franse Nederlanden, wat o.a. al blijkt uit een positieve bespreking van het werk van Blachon „Waarom ik Vlaanderen liefheb” (in het Nederlands vertaald door Streuvels)²¹. Op 15 juli 1929 werd een biezonder nummer aan Frans-Vlaanderen gewijd, waarbij het blad opriep om te ijveren voor de culturele grootheid van gans Vlaanderen. Ook voor dit nummer berustte de verantwoordelijkheid vermoedelijk bij Edmond Gyselincx²²; vermeldenswaard is alvast zijn bijdrage „De strijd om het bestaan van het Vlaamsch in Frankrijk”. Nadat Frans-Vlaanderen ook in maart en april 1940 aan bod was gekomen, pakte *Gudrun* in de wijn- en slachtmaand 1941 opnieuw uit met een speciaal Zuid-Vlaanderennummer. Aanleiding was ongetwijfeld het opnieuw oprichten van de Zannekin-Arbeidsgemeenschap voor Frans-Vlaanderen met August Borms als voorzitter²³. Het geheel baadde in een strijdlustige sfeer. H. Van Byleveld — alias J.-M. Gantois — voelde zich geroepen om in een artikel over Hoffmann von Fallersleben te wijzen op de banden tussen Frans-Vlaanderen en Duitsland.

Andere medewerkers aan dit nummer waren o.a. P. Houvenaghel, Koen Bossert en Cyriel Rousseu; voor laatstgenoemde was er een duidelijke evolutie en een logisch verband tussen de groep Pro Westlandia en de Zannekin-Arbeidsgemeenschap.

18. *Ons Vaderland*, II, 16 januari 1927, nr. 3, p. 3.

19. Zie voor Celen E. DEFOORT, *Vital Celen (1887-1951) en Frans-Vlaanderen* In: *De Franse Nederlanden*, I, 1976, p. 127-136.

20. *Ons Volk Ontwaakt*, XVI, 3 augustus 1930, nr. 31, p. 472-473.

21. *Gudrun*, VIII, maart 1924, n° 4, p. 166-167.

22. Cfr. het speciaal nummer van *Toerisme*.

23. Te vergelijken met de bijdragen die omstreeks dezelfde periode verschenen in *De Nationaal-socialist*.

Gedurende de oorlogsjaren verschenen in *Guðrun* nog een aantal andere bijdragen over de Franse Nederlanden, waarvoor Koen Bosser de meest actieve medewerker was. Vermelden we o.a. dat vrij uitgebreid aandacht werd besteed aan Camille Looten n.a.v. diens overlijden; hij werd voorgesteld als een van de figuren die een grote invloed hadden uitgeoefend op het nationaal bewustwordingsproces in Frans-Vlaanderen²⁴.

c. *De Vlag*

Het orgaan van de Vlaamsch-Duitsche Arbeidsgemeenschap — dat zijn cultureel karakter behield tot einde 1941 — heeft voor de oorlog alleen aandacht aan de Franse Nederlanden besteed n.a.v. het verschijnen van Petri's „Germanisches Volkserbe”. Naast een artikel dat verscheen in september 1940, moet dan vooral de aandacht worden gericht op het Frans-Vlaanderennummer van *De Vlag*, van maart 1941. Dit themanummer werd samengesteld door de zorgen van het Vlaams Verbond van Frankrijk, dat dus gretig van deze spreekbuis gebruik heeft gemaakt. J.-M. Gantois roerde de grote trom, maar hernam in zijn bijdragen — waarvan er een in het Duits was gesteld — hoofdzakelijk dezelfde thema's die aan bod waren gekomen in zijn boek „Nederland in Frankrijk”. Andere medewerkers aan dit themanummer waren A. Mabilille de Ponceville, N. Bourgeois, R. Despicht, L.A. Caquant, P.M.C. Blanckaert, J.E. Van den Driessche, A. Van Hoyweghen en J. Dezitter.

Vermeldenswaard is ook een in juni 1941 verschenen bijdrage van de hand van dr. Siking Mühlen: „Deutsch un Dietsch. Ein Beitrag zum Thema: Geschichte und Ideologie in Holland”; hierin werd o.a. gewezen op de kritiek die in *De Dietsche Gedachte* was verschenen op het boek van Van Byleveld („Nederland in Frankrijk”): niet de afstamming zou de doorslaggevende factor zijn bij de staatsvorming, maar wel de taal.

Ook na 1941, toen er dus niet langer sprake was van een zuiver culturele inslag, heeft *De Vlag* nog aandacht aan de Franse Nederlanden besteed, o.a. in een bijdrage van dr. med. R. Soenen: „Over de rassenkundige samenstelling van het Vlaamsche Volk”²⁶. In juni 1942 werd in *De Vlag* een gedicht gepubliceerd van Ferdinand Vercnocke: „Aan Zuid-Vlaanderen”. In een bijdrage over de uitgeverij „De Zeemeeuw” tenslotte werd vermeld dat een aanvang werd gemaakt met „Les édition de Flandre”, speciaal bestemd voor de Zuid-Vlamingen die geen Nederlands kenden²⁷; het is ons niet bekend of dit initiatief ooit echt van de grond is gekomen.

24. *Guðrun*, XXIII, louw- en sprokkelmaand 1942, n° 1-2, p. 5 en 18.

25. *De Vlag*, I, juli 1937, n° 4, p. 184.

26. *De Vlag*, IV, februari 1942, n° 7, p. 392.

27. *De Vlag*, kerstnummer 1943, VI, 5.

3. Andere tijdschriften

a. Tijdschriften met culturele interesse voor het gebied

Gedurende de hier behandelde periode hebben een aantal tijdschriften, vanuit een zuiver culturele interesse, aandacht aan de Franse Nederlanden besteed. Zo is er op de eerste plaats *Biekorf*, dat reeds vanaf 1919 opnieuw aansloot bij de vooroorlogse traditie, door zeer geregeld allerhande — voornamelijk volks- en taalkundige — bijdragen m.b.t. het gebied te laten verschijnen. Vermeldenswaard is de publikatie, vanaf 1922, van een aantal bijdragen van M.-Th. de la Chapelle de Ternas²⁸. Met belangstelling volgde *Biekorf* de sporadische Vlaamse publikaties die in het gebied het licht zagen, o.a. de nieuwe reeks van „Tisje Tasje's Almanak'', die aanvankelijk naar de smaak van *Biekorf* te weinig „echt oud-vlaemsch'' bevatte, maar waarvan de taal later grotendeels werd „verwestvlaamscht''²⁹. In 1929 werd een overzicht gegeven van het Vlaams leven in Noord-Frankrijk n.a.v. het verschijnen van *De Torrewachter* en *Le Lion de Flandre*; *Biekorf* was sceptisch, omdat in Frans-Vlaanderen veel werd gesticht, maar weinig volgehouden³⁰. Omstreeks dezelfde tijd verscheen een interessante bijdrage van K. De Flou over de taalgrensverschuiving in het gebied³¹.

Ook *Dietsche Warande en Belfort* heeft gedurende het interbellum — zoals reeds voor de oorlog het geval was — af en toe aandacht aan de Franse Nederlanden besteed. Het gaat meestal om artikels met literaire of historische inslag of om boekbesprekingen. Vermeldenswaard is een uitgebreide en interessante bijdrage van Caesar Gezelle over Guido Gezelle en Frans-Vlaanderen³². Binnen deze context wijzen we nog op enkele bijdragen die verschenen in *Het Volksbelang*. De vroegere strijdvaardigheid van dit blad t.a.v. de Franse Nederlanden lijkt na de Eerste Wereldoorlog helemaal zoek. Wel verheugt *Het Volksbelang* zich over de ijver van het Vlaams Verbond van Frankrijk om geregeld Vlaamse teksten te laten verschijnen in een aantal lokale kranten³³. Maar een treffend teken voor de tanende belangstelling voor het gebied is het feit dat pas in 1937 — zes jaar na verschijnen! — aandacht werd besteed aan het boek „Flandre notre mère'', uitgegeven door datzelfde Vlaams Verbond³⁴. Toch werd de vereniging bij diezelfde gelegenheid vrij breedvoerig en op een positieve wijze aan de lezers voorgesteld. Vermelden we nog dat *De*

28. Cfr. E. DEFOORT, *Une châtelaine flamande. Marie-Thérèse le Bouck de Ternas*, Duinkerke, 1985.

29. *Biekorf*, XXX, bloeiemaand 1924, n° 5, p. 119-120 en XXXIII, wintermaand 1928, n° 12.

30. *Biekorf*, XXXV, koorntmaand 1929, n° 8, p. 250-251.

31. *Biekorf*, XXXV, wintermaand 1929, n° 12, p. 355-360.

32. *Dietsche Warande en Belfort*, augustus 1923, p. 853-878.

33. *Het Volksbelang*, jg. 49, 8 februari 1936, nr. 6, p. 3.

34. *Het Volksbelang*, jg. 50, 22 mei 1937, nr. 21, p. 2.

Taalgrens, van 1929 tot 1931 orgaan van het studiec Comité o.l.v. Jef Goosenaerts, slechts heel sporadisch even de aandacht op het gebied heeft gericht. De *Taalgrenswacht* van de groep Flor Grammens besteedde bij gelegenheid wel aandacht aan een nummer van *Le Lion de Flandre* of het jaarlijks congres van het Vlaams Verbond van Frankrijk³⁵. Hier vermelden we ook even *Leiding*, het Vlaams maandblad van de Belgische Werkliedenpartij, dat van 1939 tot '40 te Brussel verscheen onder hoofdredactie van Hendrik De Man, hoewel dit blad niet echt belangstelling voor de Franse Nederlanden heeft betoond; hooguit kan melding worden gemaakt van een bijdrage over de oorsprong van de taalgrens³⁶.

Tenslotte kan binnen dit kader worden gewezen op het weekblad *Nieuw Vlaanderen*, waarvan de algemene leiding berustte bij H.J. van de Wijer. Reeds in het tweede proefnummer van dit blad vindt men een bijdrage van Vital Celen, die ook later in dit blad nog geregeld een stuk over de Franse Nederlanden zou publiceren. *Nieuw Vlaanderen* bevatte ook af en toe „nieuwjes” die betrekking hadden op het gebied, zoals b.v. de aankondiging van het congres van het Vlaams Verbond van Frankrijk in 1935. In het nummer van 4 april 1936 werd erop gewezen dat ook het nieuwe regime in Duitsland — met name de Informationsbriefe van Reinhard Wulle — aandacht had voor de culturele strijd in de Franse Nederlanden. In 1941 zou Vital Celen breedvoerig aandacht besteden aan het uiterst radicale „Nederland in Frankrijk” van Van Byleveld, waarin hij allicht zelf gedeeltelijk de hand heeft gehad. Andere medewerkers die in *Nieuw Vlaanderen* over de Franse Nederlanden publiceerden, waren H. Draye en E. Tilemans. Vermelden we tenslotte dat vanaf 1939 in de rubriek „Uit de tijdschriften” de inhoudsopgave van *De Torrewachter* werd vermeld en vanaf februari 1941 ook die van *Le Lion de Flandre*.

b. Nationalistische bladen

Onder deze benaming schuilt uiteraard een brede waaier van publikaties; de door ons gevolgde indeling is zelfs in die mate arbitrair dat bepaalde nationalistische bladen hooguit een culturele interesse voor de Franse Nederlanden kan worden toebedeeld, terwijl andere er zelfs helemaal geen aandacht aan besteedden; toch achtten we het wenselijk om deze publikaties, vanuit hun aard zelf, afzonderlijk te behandelen. Proberen we hierin een min of meer chronologische lijn te volgen, dan moet op de eerste plaats aandacht worden besteed aan het weekblad *Vlaanderen*, dat meteen het nationalistische blad is dat gedurende het interbellum allicht het meest aandacht aan de Franse Nederlanden heeft besteed.

35. *De Taalgrenswacht*, I, februari 1933, nr. 5, p. 4; II, september 1933, nr. 1, p. 4.

36. *Leiding*, I, juli 1939, n° 7, p. 445-447.

Dit blad streefde naar een zelfstandig wordend Vlaanderen, dat een integreerend deel zou uitmaken van Groot-Nederland. Het is niet zo meteen duidelijk in hoever binnen dit kader ook aan de Franse Nederlanden een plaats werd toebedeeld. Het blad was er hoe dan ook erg vroeg bij om zijn lezers te informeren over het regionalistisch reveil in het gebied, o.a. n.a.v. het verschijnen van *Le Beffroi de Flandre*³⁷. In maart 1923 werd de mening naar voren gebracht dat men in Frans-Vlaanderen „op den weg der Weder-geboorte” was en dat de inspanningen van de groep Pro Westlandia dus niet vruchteloos waren geweest³⁸; andere in 1923 verschenen bijdragen brachten daarvan een bevestiging³⁹. Op 8 en 15 november 1924 werd aandacht besteed aan een bijdrage van J. Domela Nieuwenhuis Nyegaard over het gebied die was verschenen in *Vragen van de Dag*, nadat ze zou zijn geweigerd in het gedenkboek van het A.N.V.

Er kan dus een vrij positieve ingesteldheid worden genoteerd, hoewel de redactie zich al bij al toch wat op de vlakke hield; zo genoten de Vlaamse studieringen aanvankelijk geen belangstelling; op 7 maart 1925 werden de Groot-Nederlanders wel opgeroepen hun interesse te betonen voor het Nederlands in Frankrijk, maar dit moest gebeuren „... zonder voorbarige geestdrift, zonder overdreven verwachting”; toch mocht de hoop niet worden opgegeven dat Vlaanderen (dus ook het verfranste Vlaanderen) ooit geheel en al zou worden teruggewonnen⁴⁰. Men krijgt de indruk dat pas vanaf 1927 volop aandacht werd besteed aan de congressen en publikaties van het Vlaams Verbond van Frankrijk; terzelfdertijd was het blad evenwel niet blind voor de argwaan die in Frankrijk werd gekoesterd n.a.v. het A.N.V.⁴¹. Uiteindelijk zou het blad zich tot 1932 houden aan een weinig geëngageerde interesse voor de activiteiten van het Vlaamse Verbond.

In *De Ploeg*, een Antwerps nationalistisch weekblad onder hoofdredactie van Herman Vos, werd eveneens aandacht besteed aan het ontluikende regionalisme in de Franse Nederlanden n.a.v. het verschijnen van *Le Beffroi de Flandre*⁴². Een korte bijdrage over de opleving van de volkstaal aldaar verscheen op 10 mei 1924. Verder werden m.b.t. de Franse Nederlanden in *De Ploeg* nog teksten overgenomen van J.D. Domela Nieuwenhuis Nyegaard en van Vital Celen, die voordien reeds elders waren verschenen⁴³.

Ter Waarheid, dat werd gesticht in januari 1921 en waarvan de redactie oorspronkelijk berustte bij Joris Van Severen en Achilles Mussche, maakte eveneens melding van het herlevend regionalisme en de rol die daarin werd

37. *Vlaanderen*, I, nr. 18, 9 september 1922, p. 3.

38. *Vlaanderen*, II, nr. 44, 10 maart 1923, p. 75-76.

39. Zie b.v. de nummers van 7 april, 14 juli en 15 december 1923.

40. *Vlaanderen*, IV, nr. 157, 9 mei 1925, p. 150-151.

41. *Vlaanderen*, VI, nr. 281, 24 september 1927, p. 308.

42. *De Ploeg*, IV, nr. 4, 18 november 1922, p. 2.

43. *De Ploeg*, nr. 31, 3 augustus 1924 en nr. 33, 25 augustus 1925.

gespeeld door *Le Beffroi*; het gebeurde aan de hand van een interessante bijdrage van Edmond Gijselink, een naam die we ook bij andere periodieken hebben zien opduiken⁴⁴. Overigens werd in dit blad verder geen aandacht meer aan het gebied besteed.

Iets frequenter was de belangstelling dan weer bij *Jong Dietschland*, onder het redacteurschap van Victor Leemans; dit blad kwam op voor een solidaristisch nationalisme in het kader van een supranationale Europese organisatie. In eerste instantie ging de aandacht naar het gebied uit n.a.v. de Dietsche Academische Leergang te Amsterdam, waarvoor ook in Frans-Vlaanderen ijverig propaganda werd gevoerd⁴⁵. Ward Hermans stelde onder de titel „Flandria Irredenta” enkele teksten voor van Georges Blachon⁴⁶. Tenslotte werd ook in kleinere bijdragen — o.a. enkele boekbesprekingen — af en toe de aandacht op het gebied gevestigd.

Een nagenoeg analoge belangstelling vinden we terug in het weekblad *Ons Vaderland* (1926-1936), dat de benaming hernam van het dagblad van de Frontpartij, dat reeds op 6 april 1919 een artikel over Frans-Vlaanderen had opgenomen. *Ons Vaderland* had aandacht voor een studiereis naar het gebied door twee Duitsers, dr. phil. H. Amman en de student W. Reusch van de universiteit van Frankfurt⁴⁷; laatstgenoemde was een van de initiatiefnemers van een in de „Verein Deutscher Studenten” opgerichte werkgroep die de kennis van Vlaanderen en Nederland wilde verdiepen⁴⁸ en had dus klaarlijk ook belangstelling voor de Franse Nederlanden. Verder legde *Ons Vaderland* belangstelling aan de dag voor de hernieuwde werking van Pro Westlandia⁴⁹ en voor het Nederlandstalig onderwijs in Frans-Vlaanderen⁵⁰. Illustratief voor beide belangstellingspunten is ook een bijdrage over de Dietsche Academische Leergang en Frans-Vlaanderen⁵¹.

De Westvlaming, het nationalistisch weekblad waarvan Leuridan en Van Severen de voornaamste medewerkers waren, heeft, voor zover kon worden nagegaan, biezonder weinig aandacht aan de Franse Nederlanden besteed; hooguit kan worden gewezen op een beknopt overzicht van de Vlaamse pers in het gebied⁵². Deze vaststelling kan misschien wat meer licht werpen op de houding van Van Severen t.a.v. de Franse Nederlanden, waarvoor overigens ook elementen kunnen worden gehaald uit *Dietbrand*. Laatstgenoemd blad werd in ok-

44. *Ter Waarheid*, II, 1922, nr. 8-9, p. 202-204.

45. *Jong Dietschland*, I, nr. 8, 25 februari 1927, p. 13-14.

46. *Jong Dietschland*, I, nr. 10, 11 maart 1927, p. 7-8.

47. *Ons Vaderland*, I, nr. 41, 10 oktober 1926, p. 3, kol. 1-3.

48. *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, I, p. 452.

49. *Ons Vaderland*, I, nr. 44, 31 oktober 1926, p. 2, kol. 4.

50. *Ons Vaderland*, II, nr. 3, 16 januari 1927, p. 2, kol. 2-4.

51. *Ons Vaderland*, II, nr. 8, 20 februari 1927, p. 4, kol. 4 en p. 5, kol. I.

52. *De Westvlaming*, IX, N° 386, 23 februari 1929, p. 823-824.

tober 1932 opgericht op initiatief van Wies Moens en sloot tot 1934 nauw aan bij het Verdinaso. In september 1936 bekampte *Dietbrand* de houding van het Verdinaso t.a.v. Frans-Vlaanderen⁵³; Moens verweet toen aan Van Severen dat die in feite geen aandacht meer had voor het Dietse volk in Noord-Frankrijk. Maar daarnaast werd klaarblijkelijk ook in *Dietbrand* zelf slechts sporadisch de aandacht op het gebied gevestigd, zo in een bijdrage van Berend van den Amstel over de verdrukking van de moedertaal⁵⁴.

Bij nader toezien blijkt inderdaad ook *Hier Dinaso*, het weekblad van het Verdinaso, weinig of geen aandacht aan de Franse Nederlanden te hebben geschonken. In de loop van 1934-'35 verschenen wel verscheidene artikels die gingen op de problematiek van de Vlaamse arbeiders (emigranten of seizoenarbeiders) in Noord-Frankrijk; het Verdinaso heeft pogingen ondernomen om in die kringen aan ledenwerving te doen, maar zocht klaarblijkelijk geen contact met de regionalistische beweging. Dit steekt schril af tegen een blad als *Deltakamp*, het orgaan van het Algemeen Vlaamsch Nationaal Jeugdverbond (AVNJ) o.l.v. dr. E. Lehembre, waarvan het eerste nummer verscheen in maart 1936. Nadat in de allereerste nummers van dit tijdschrift reeds in meer algemene artikels de aandacht was gevestigd op de Frans-Vlaamse problematiek, vinden we een duidelijke stellingneming in de weergave van een toespraak van de AVNJ-leider op de IJzerbedevaart van 1936⁵⁵, waarin hij verklaarde dat Dietsland niet mocht berusten in zijn verdeeldheid over Noord-Nederland, Vlaams-België, Frans-Vlaanderen en Zuid-Afrika; „Frans-Vlaanderen wordt dood geknepen in de Fransche vuist”, verklaarde hij. Blijkens een verslag van de VNV-landdag te Gent in 1937⁵⁶ deed H. Gravez daar een oproep om Frans-Vlaanderen voor Vlaanderen terug te winnen; een middel daartoe zag hij in de oprichting van afdelingen van het AVNJ in Frans-Vlaanderen. In een volgende bijdrage⁵⁷ vinden we daarop een reactie van het AVNJ-leper; deze afdeling verklaarde te walgen van de rotheid van het rode Frankrijk, dat de steden verpestte; ook werden reeds tochten naar Frans-Vlaanderen ondernomen, waarbij men door gesprekken met volksgenoten probeerde de oude volksziel weer wakker te schudden.

Ditzelfde jeugdige radicalisme vinden we evenwel niet terug in het studentenblad *Blauwvoet*, dat was opgericht als officieel driemaandelijks tijdschrift van het AKVS en in 1939 het orgaan werd van het Dietsch Jeugdverbond. Voor zover ons bekend is, werd pas vanaf toen met enige nadruk gewezen op de Frans-Vlaamse problematiek. Dit gebeurde o.a. n.a.v. een artikel dat over het gebied was verschenen in *Niederdeutsche Welt*. *Blauwvoet* riep op tot een krachtige —

53. *Dietbrand*, III, september 1936, nr. 9, p. 342-351.

54. *Dietbrand*, V, januari 1938, nr. 1, p. 19-24.

55. *Deltakamp*, I, 1936, nr. 5, p. 12-14.

56. *Deltakamp*, II, 1937, nr. 7, p. 11-15.

57. *Deltakamp*, II, 1937, nr. 7, p. 15-16.

zij het dan ook slechts culturele — actie tot vrijwaring van het eigen Diets karakter van de streek⁵⁸. Globaal gezien komen we hier tot eenzelfde vaststelling als voor de vooroorlogse periode : voor Frans-Vlaanderen bestond maar een vrij minieme belangstelling bij de jeugd.

VOS, het weekblad van het Verbond der Vlaamse Oudstrijders, dat verscheen vanaf 1919, heeft vooral gedurende de oorlogsjaren enige aandacht aan het gebied besteed. Zo waren er enkele bijdragen van H. Gravez over de vereniging Zannekin⁵⁹ en werden ook de voordrachten van J.-M. Gantois in Vlaanderen vermeld⁶⁰. En gedurende de oorlogsjaren werd ook zeer geregeld over Frans-Vlaanderen geschreven in *De Nationaalsocialist*, het weekblad van de Eenheidsbeweging, die in mei 1941 was ontstaan door de samensmelting van Verdinaso, Rex Vlaanderen en VNV. In die zin vinden we in dit blad vrij uitvoerige bijdragen terug van August Borms⁶¹ en van Koen Bosser⁶². Er werd aandacht besteed aan de rondreis van Gantois door Vlaanderen⁶³ en zelf kwam hij aan het woord met een bijdrage over Hoffmann von Fallersleben en Zuid-Vlaanderen⁶⁴. Er werd aandacht besteed aan de groep Zannekin, arbeidsgemeenschap voor Zuid-Vlaanderen, en aan het congres van het Vlaams Verbond van Frankrijk in 1942⁶⁵. Er werden een paar reisverslagen gepubliceerd, en uiteraard werd ook Gantois' boek „Nederland in Frankrijk” op een ereplaats aangekondigd ; het werd een baanbrekend werk genoemd op het gebied onzer politieke bewustwording⁶⁶. Ook een andere coryfee uit het Vlaams Verbond, Nicolas Bourgeois, werd aan de lezers van *De Nationaalsocialist* voorgesteld⁶⁷ ; zijn verhaal „Tisje Tasje, de Tijl van de Westhoek” zou als feuilleton in dit blad worden opgenomen.

Engelse Wandeling 40, 8500 Kortrijk

58. *Blauwvoet*, XIX, november 1939, nr. 10.

59. *VOS*, XXIII, n° 23, 8 juni 1941, p. 1 ; XXIV, n° 30, 2 augustus 1942, p. 3 en XXV, n° 37, 12 september 1943, p. 1.

60. *VOS*, XXIV, n° 3, 18 januari 1942, p. 1 en XXIV, n° 7, 15 februari 1942, p. 1.

61. *De Nationaalsocialist*, I, nr. 22, 8 november 1941, p. 9, kol. 1-4.

62. *De Nationaalsocialist*, I, nr. 24, 22 november 1941, p. I, kol. I-4 en II, 25 juli 1942, p. 2, kol. 1-4.

63. *De Nationaalsocialist*, II, nr. 4, 24 januari 1942, p. 1, kol. 1-4 en p. 2, kol. 1.

64. *De Nationaalsocialist*, II, nr. 18, 2 mei 1942, p. 5, kol. 1-4.

65. *De Nationaalsocialist*, II, nr. 29, 18 juli 1942, p. 7, kol. 1-2 en nr. 35, 29 augustus 1942, p. 4, kol. 1-4.

66. *De Nationaalsocialist*, III, nr. 8, 20 februari 1943, p. 1, kol. 2-5 en p. 2, kol. 6-7.

67. *De Nationaalsocialist*, IV, nr. 14, 1 april 1944, p. 7, kol. 1-5.